

1.01 Izvirni znanstveni članek

UDK 911.37(450.361Devin)"15/16"

Prejeto: 8. 7. 2015

Aleksander Panjek

prof. dr., Univerza na Primorskem, Fakulteta za humanistične študije, Titov trg 5, SI-6000 Koper
e-pošta: aleksander.panjek@fhs.upr.si

Staro jedro Devina v zgodnjem novem veku: začarana risba iz arhiva

IZVLEČEK

Prispevek obravnava staro jedro utrjenega naselja Devin na podlagi nedatirane risbe iz arhiva. V njem so skozi raziskovalni postopek, namenjen datiranju likovnega prikaza in njegovi celovitejši interpretaciji, rekonstruirane nekatere značilnosti in prikazani nekateri pomembnejši trenutki v zgodovini Devina in Štivanja v 16. in 17. stoletju: vojne, potresi, prenosi lastništva gospostva, gradbeni posegi, prebivalstvo ter socialni in pravni vidiki. Devin se izkaže za majhno, vendar zelo zanimivo naselje s pomembno vlogo na tedanjem Krasu na različnih področjih. Na podlagi izsledkov raziskave je predlagana hipoteza datacije risbe.

KLJUČNE BESEDE

Obalni Kras, Devin in Štivan, utrjeno naselje, raziskovalni postopek

ABSTRACT

THE OLD TOWN CENTRE OF DUINO IN THE EARLY MODERN PERIOD: AN ENCHANTED DRAWING FROM THE ARCHIVES

The paper describes the old centre of the fortified settlement of Duino/Devin based on an undated drawing from the archives. With the use of the dating procedure facilitating a fuller interpretation of the artistic presentation, the article reconstructs some characteristics and presents a few crucial moments in the history of Duino/Devin and San Giovanni di Duino/Štivan in the 16th and 17th century: wars, earthquakes, transfers of land property ownership, constructions, population as well as social and legal developments. Duino is presented as a small yet very interesting settlement that played an important role in the then Karst in various regards. Based on research findings, the paper proposes a hypothesis of the drawing.

KEY WORDS

Coastal Karst, Duino/Devin and San Giovanni di Duino/Štivan, fortified settlement, research procedure

O pomenu Devina (in Štivanja)

V Sredozemlju ni kraja, kjer bi morje globlje prodrlo v evropsko celino. Devin je bil pomemben kraj na Krasu tako v srednjem kot v novem veku, in to iz več razlogov. Njegova lega na razgledni točki nad jadransko obalo, na prehodu iz severnoitalijanskega nižinskega sveta na Kras in odtod v srednjeevropsko zaledje, tik ob izvirih in izlivu Timave, kjer sta na najsevernejši točki Jadrana ležala Štivan in njegov pristan, je bila nedvomno strateška, kakor pričata starejši in novejši devinski grad. Grad je bil sedež istoimenskega gospostva in deželskega sodišča, katerega ozemlje je obsegalo zajeten del Krasa na obeh straneh današnje slovensko-italijanske meje.

Obenem je bil Devin tik ob meji med Beneško republiko in avstrijskimi habsburškimi deželami.¹ K slednjim je bil priključen leta 1366, ko so se Devinski gospodje z vsemi svojimi posestvi podvrgli Habsburžanom, ki so tako prvič dosegli Jadransko morje.² Mejni prehod je bil na mostu v Štivanu, kjer je od srednjega veka na dan Janeza Krstnika (24. junij) potekal letni sejem. Leta 1494 se tam omenjajo »piskači«, krčme in stojnice, na katerih so svoje blago prodajali kramarji, »barkaši« in drugi. Na večdnem sejmu so vaške skupnosti v sklopu gospostva in njihovi predstavniki v skladu z običaji imeli tudi različne uradne vloge in naloge. Na slovesnosti ob odprtju sejma so vsi župani devinskega glavarstva po običaju morali prisostvovati dvigu zastave (*è ordinario che tutti li Degani sono obligati venir alla bandiera*).³ Prebivalci Proseka so jo nato varovali, druge skupnosti pa so imele drugačne naloge, vključno z vzdrževanjem reda.⁴ Zaradi raznoliškega porekla prodajalcev in kupcev je imel sejem širšo regionalno, pa tudi mednarodno razsežnost.⁵ Štivan je bil starodavni sedež župnije sv. Janeza Krstnika, natančneje, »patriarhatske pražupnije pri nekdanjem benediktinskem samostanu«, cerkev je tu obstajala že v 11. stoletju.⁶

Devinsko gospostvo in glavarstvo, ki je od jadranske obale segalo v notranjost kraške planote, je od leta 1527 pripadalo vojvodini Kranjski. V samem Devinu je bil manjši pristan, a pomembnejši je bil tisti v Štivanu, ki je v zgodnjem novem veku odigral nezamisljivo vlogo v pomorskem trgovinskem prometu ter izmenjavi blaga med morjem in kopnim, pa tudi v tihotapstvu s soljo, zlasti v povezavi z Gorico ter

dalje z Goriškimi brdi in Tolminsko.⁷ Tako sta Devin in posebej Štivan za vojvodino Kranjsko predstavljala izhod na morje. Zaradi trgovinske uspešnosti in s tem konkurenčnosti Štivanja so sredi 16. stoletja Tržačani sejem in sam Štivan napadli in uničili tako, da so porušili tamkajšnje hiše in skladišča.⁸ Ob koncu stoletja so ga napadli tudi Benečani (1585, 1597).⁹

Obmejna lega se je odražala tudi v sestavi prebivalstva. Poleg slovenske jezikovne komponente je bila prisotna še furlanska, kar je nedvoumno izpričano na primer v sodnem spisu procesa zaradi izgrediv ob »mačji godbi« (*mattinata*) iz leta 1651, v katerem je v Štivanu naveden obstoj dela vasi, poimenovan »furlanska četrt« (*contrada Furlans*).¹⁰

Pomen Devina pa ni bil le v doslej navedenem. Devinsko župansko sodišče (županska pravda) je imelo v Devinu poseben kraj, kjer je običajno zasedalo. Devinska županska pravda je bila »častitljiva«, župani, ki so jo sestavljali, pa so se nazivali z »gospodi«. Njene pristojnosti so bile razmeroma široke, sodne obravnave so zadevale tudi kazniva dejanja. Sodbe devinske županske pravde so bile polnomočne, upravitelj glavarstva in deželskega sodišča, ki je v sodnem postopku deloval kot nekakšen preiskovalni sodnik in tožilec, ter grajska kancelarija sta jih morala razglasiti in upoštevati.¹¹ V tem sklopu je svojo vlogo imel tudi Štivan, saj so na tamkajšnjem trgu javno razlašali uradna sporočila prebivalstvu – tam je bila oglasna deska za vse devinsko glavarstvo.¹²

A to še ni vse, pomembnost kraja za kraško in slovensko zgodovino se kaže tudi na področju ljudskega izročila in nasploh nesnovne dediščine. Sâmo ime Devin naj bi izhajalo »iz besede deva v pomenu deklice, device«, ki se tu, kot v drugih primerih, navezuje na »vseslovanski motiv devinega skoka«. Pod starim devinskim gradom je na pečini nad morjem vidna izstopajoča skala Lepa Vida, »ki naj bi okamenela po tem, ko je skočila iz gradu« v morje (slika 1).¹³ Za prebivalce Krasa je torej kraj Devin imel poseben mitski pomen, ki se je navezoval na širše slovensko in slovansko kulturno izročilo praslovanskega izvora. Sam lik Deve pa je povezan z razširjenim ženskim motivom babe, ki je v folklori slovanskih narodov označevala zelo različne pojave; »po njej ali delih njenega telesa so poimenovani hribi, skale, gore, polja, jame«. Na Krasu so bile take babe razmeroma številne, poosebljali pa so jih zlasti določeni kamni in skale.¹⁴ Rutar je v svojem opisu slikovitosti

¹ Glej Kos, *Srednjeveški urbarji*; Gestrin, *Trgovina slovenskega zaledja*; Štih, *Srednjeveške goriske študije*; Štih, *Goriški grofje*; Panjek, *Terra di confine*. Prikaz pomena Devina in Štivanja od antike dalje v Rutar, *Poknežena grofija – Zgodovinski opis*, str. 118–121.

² Štih, *Srednjeveške goriske študije*, str. 160, 172.

³ AST, ATTA, š. 201/1, fasc. 52 (leta 1635).

⁴ Kos, *Srednjeveški urbarji*, str. 207; Gestrin, *Trgovina slovenskega zaledja*, str. 38; Volpi Lisjak, *Tržaško morje*, str. 29.

⁵ Volpi Lisjak, *Tržaško morje*, str. 28.

⁶ Höfler, *Gradivo za historično topografijo*, str. 160.

⁷ O goriški trgovini skozi Štivan je nekaj informacij mogoče najti v Panjek, *Terra di confine*.

⁸ Volpi Lisjak, *Tržaško morje*, str. 24, navaja leto 1541, in Pichler, *Il Castello*, str. 300, ki pa omenja leto 1555.

⁹ Rutar, *Poknežena grofija – Zgodovinski opis*, str. 77, 119.

¹⁰ Panjek, Kdo je tretja stranka, str. 380.

¹¹ Panjek, *Krvavi poljub svobode*.

¹² Panjek, Čeč, Homo stature altae.

¹³ Beguš, Hrobat Virloget, Panjek, *Med kamenjem*, str. 58; glej tudi že Šmitek, *Mitološko izročilo Slovencev*.

¹⁴ Beguš, Hrobat Virloget, Panjek, *Med kamenjem*, str. 58–59.

Slika 1. Ostanke starega devinskega gradu na pečini nad morjem, na kateri je v skali vidna »Lepa Vida« (foto: R. Triest, 2005).

devinskega gradu podoba v skali poimenoval »nuna«. Tudi Kras ima svoje gradove, med katerimi slovi zlasti Devinski, sezidan vrh navpične stene ob morji (26.5 m visoko). Obdan je krog in krog z mnogimi zidovi, nasipi in trdnjavami in njegovi stolpi gledajo ponosno v spodej pluskajoče sinje morje. Pod novim gradom ob morji se vidijo razvaline starega in fantastično steno »nuna«.¹⁵

Struktura starega jedra Devina

V tem prispevku se bomo omejili na predstavitev in poskus prve interpretacije zanimivega arhivskega vira, ki predstavlja prav staro jedro Devina.¹⁶ Viri ga pogosto poimenujejo z italijansko in nemško besedo *borgo* oziroma *burg*, Kos je zanj zabeležil uporabo naziva »burg« tudi v slovenskem jeziku tamkajšnjih prebivalcev: po njegovem to pomeni »trg oziroma majhen utrjen kraj«.¹⁷ Tu predstavljeni vir nam omogoča spoznati ravno to, kakšen je bil devinski »burg«.

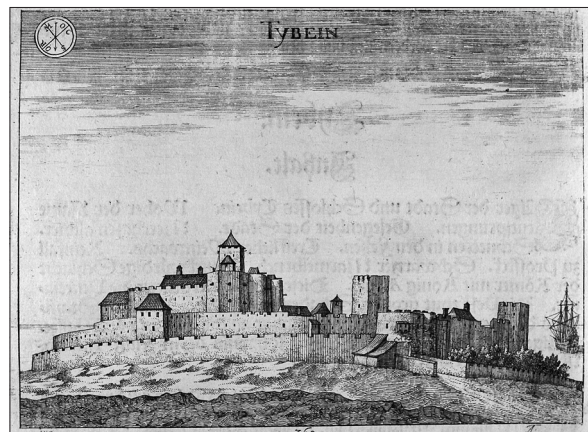
Uvodoma bomo predstavili dva kratka opisa jedra devinskega naselja iz zgodnjega novega veka. Po neuspelem obleganju tamkajšnjega gradu so tržaške mestne oblasti decembra 1547 med razlogi za neuspeh svojega napada navedle: *Ocenjujemo, da bi bilo za izvedbo tega obleganja potrebno veliko število ljudi, saj se omenjeni grad nahaja v takšnem kraju in ker ima ob sebi zelo prostoren burg, ki je obzidan ter razpolaga s topništvom, možmi in bombardirji*.¹⁸ Valvasor pa je Devin opredelil celo kot »mesto« (*Stadt*) in o njem podal naslednji opis (1689): *Mesto in grad Devin /.../ ležita /.../ na Krasu, ob Jadranskem morju /.../. Mesto leži na vzpetini naravnost nad morjem, ni posebno veliko, zato pa je grad toliko večji /.../. Pogled na morje je lep in lju-*

bek. Mesto obdajajo veliki stolpi in krepko obzidje, temu ustrezni prsobrani in tudi v skali izklesani jarki, zaradi česar je to mesto močno varovano. V notranjosti mesta je samostan, v katerem prebiva nekaj servitov, pod mestom pa mali morski pristan, kjer je mogoče pristati /.../.¹⁹

Naš vir je na prvi pogled dokaj skromna in nekoliko groba risba tlorisa starega jedra Devina (slika 3), ki pa se ob pozornejšem pogledu izkaže za zanimivo upodobitev, precej bogato z informacijami in tudi natančno, kot se bomo lahko prepričali med njeno analizo. Iz risbe izhaja, da je jedro naselja štel šestnajst ali sedemnajst hiš, štiri hleve, tri zasebna dvorišča in cerkev. Tik ob cerkvi je mogoče razbrati tudi prisotnost »nove« stavbe redovnikov (*Fрати Nova*) in stolpa (*Turion*), ki je stal na koncu ulice. Prva je po vsej verjetnosti tista, ki jo je v navedenem opisu omenil tudi Valvasor, slednjega pa je mogoče istovetiti s stolpom, ki stoji na skrajni desni Valvasorjeve upodobitve Devina (slika 2).²⁰

Stavbe so bile pretežno razporejene tako, da so obkrožale in z zunanjimi zidovi navzven zapirale notranjost naselja, ob ozkem vhodu katerega je stala cerkev. Tam, kjer ob njegovem zunanem robu ni bilo stavbe, je naselje ograjeval zid. Na ta način razporejene stavbe so v notranjem delu naselja ustvarjale odprt prostor, manjši trg. Skoraj vsi hlevi so stali v istem, precej jasno določenem predelu naselja. To je imelo obliko elipse ali podkve, stavbe z vmesnimi zidovi pa so navzven delovale kot obrambno obzidje. Naselje je premoglo tudi obrambni stolp, do katerega je z notranje strani naselja vodila kratka ulica, ki so jo na obeh straneh in na nasprotnem koncu proti trgu ograjevali zidovi. Kot je razvidno iz risbe, je bil dostop do ulice in stolpa s strani notranjega trga naselja urejen z vstopnimi vrati. Staro jedro Devina je tako imelo jasno podobo utrjenega naselja.

K tlorisu posameznih stavb so pripisana imena njihovih lastnikov ali posestnikov. Največje število

Slika 2. Devin po Valvasorju (1689).

¹⁵ Rutar, *Poknežena grofija – Prirodoslovesni opis*, str. 6.

¹⁶ AST, ATTA, š. 241, fasc. 1, sl. 2.

¹⁷ Kos, *Srednjeveški urbarji*, str. 206.

¹⁸ Pichler, *Il Castello*, str. 295.

¹⁹ Valvasor, *Die Ehre*, XI, str. 607.

²⁰ Prav tam, str. 608.

Preglednica 1. Prepis napisov na risbi starega jedra Devina (slika 3).

Francesco de Flor	Stala Stefan Cupez Paglia
Stefan Cupez paglia	Stala di Josef Mervez di Paglia
Stefan Cupez	Vedova Pozcar Stala di paglia
Catarina Fior paglia	Strada
Francesco Fior	Turion [torrione, stolp]
Martin Zuperla	Cortile di Primos Pozcar/Pezcar
Josef Mervez paglia	Primos Pozcar/Pezcar Caduta
Stala di Josef Mervez paglia	Primos Pozicar/Pezicar
Stefan Cupez	Muro
Josef Mervez	Case cadute Cupez, Bisiach
Matija Pozcar/Pezcar	Cortile di Bisiach
Frați Nova	Cortile del Bisiach
Chiesa	Cupez caduta
	Andito [veža, hodnik]
	Cupez [...] popravljen nečitljivo] Caduto
	Cupez [popravljen v Bisiach] in piedi

mogoče sklepati, da so bile tu stanovanjske hiše že takrat večinoma prekrite s kamnito ali opečnato streho, gospodarska poslopja in hlevi pa s slamo. Zaradi doslednega navajanja slamnate strehe pri hlevih in nekaterih stavbah (gospodarskih poslopih), pri drugih pa ne, je namreč mogoče sklepati, da so bile preostale strehe kamnite. Dejansko je tudi na Valvasorjevi upodobitvi s konca 17. stoletja za obzidjem mogoče videti nekaj streh, ki so tudi zaradi svoje oblike razpoznavne kot kamnite kraške strehe, med katere sodi tudi cerkvena z zvonikom (slika 2).

To nas uvede v vprašanje o nastanku dokumenta, ki ga obravnavamo. Iz napisov na risbi je mogoče s precejšnjo gotovostjo sklepati, da je nastala kot popis obstoječega stanja oziroma nastale in še ne odpravljene škode na stavbah v naselju. V to smer napeljuje že omenjena pozornost glede natančne navedbe slamnatih kritin. Odločilno pa je dejstvo, da je pri nekaterih hišah eksplicitno zapisano, da so »padle« (*case cadute*), to je, da so se zrušile. Pri eni hiši, ki je stala zraven »padle«, pa je zapisano, da »stoji« (*in piedi*). Samostan je izrecno naveden kot »nov«. Podrtij je pet od skupaj enaindvajsetih stavb, kolikor jih je bilo v Devinu, oziroma štiriindvajsetih, če prištejemo še cerkvico, mali samostan in stolp. To pomeni petino do četrtino zrušenih stavb.

Časovna umestitev risbe: možni dejavniki in vzgibi njenega nastanka

Naša risba žal ni neposredno povezana z nobenim pisnim dokumentom, na podlagi katerega bi bilo mogoče določiti čas njenega nastanka in osvetliti razlog, zakaj so se hiše v Devinu zrušile.²² Po svojem slogu

in stilu rokopisa risba kaže na izvor v zgodnjem novem veku, in sicer v 16. ali 17. stoletju. Na začetku novega veka so se na tem območju zgodile tri nesreče, ki bi lahko povzročile podrtije v naselju. Najprej pomislimo na turške vpade in posebej na zadnjega iz leta 1499, ko naj bi »Turki« v furlanski nižini za seboj pustili 132, v hribih pri Gorici in na kraški planoti pa več kot 60 požganih in oplenjenih vasi.²³ Opustošenje naj bi podeželsko prebivalstvo prignalo tudi v proteste, *predvsem tisti s Krasa so bili povsem v gibanju /.../, pritoževali so se nad svojim stanjem in se pri oblasteh oglašujoče pritoževali, tako da jih je bilo treba nazadnje z vojaško silo spraviti k razumu*.²⁴ Na začetku 16. stoletja je bilo na nekaterih zemljiških gospodstvih na Krasu, tudi v devinskem, opustelih približno 30 % kmetij.²⁵ »Podoba opustelosti, ki jo posnemamo iz kraških urbarjev okoli leta 1500, je naravnost obupna. Cele vasi puste in prazne, polje neobdelano. Od nekaterih vasi poznamo ime, toda danes ni sledu za njimi niti v ustnem izročilu. V številnih vaseh je ostalo do polovico in še več kmetij pustih in praznih.«²⁶ V prvi avstrijsko-beneški vojni so Benečani leta 1508 dejansko napadli in zavzeli Devin ter ga pri tem tudi požgali.²⁷ Že zaradi uporabe ognja oba navedena dogodka nista mogla biti povod za našo risbo, saj so na njej nedvoumno navedene slamnate strehe, ki požaru ne bi ušle. Tretja možnost je silovit potres leta 1511, ki je dokumentirano poškodoval številne kraje nedaleč

lijske krajine, ki je pred leti uredil devinski arhiv, ko ga je prevzel državni arhiv v Trstu. Sicer nepopolnim pregledom inventarja in nekaterih dokumentov mi ni uspelo identificirati povezanih pisnih virov.

²³ Antonini, *Il Friuli Orientale*, str. 258.

²⁴ Della Bona, *Osservazioni*, str. 70–72.

²⁵ Štih, Simoniti, *Na stičišču svetov*, str. 207.

²⁶ Kos, Kmet na Krasu, str. 236. Glej tudi Panjek, *Kulturna krajina in okolje*, str. 99–100.

²⁷ Marsich, *Spogli di notizie*, str. 318–332; Pichler, *Il Castello*; Kos, *Srednjeveški urbarji*, str. 206; tudi Valvasor, *Die Ehre*, XI, str. 608.

²² V fondu rodbine Torre-Tasso oz. Thurn und Taxis je precejšnje število risb, ki so v državni arhiv v Trstu prispele že ločene od pisnih dokumentov, in tako je bilo tudi s to, ki jo obravnavamo. Za informacijo se na tem mestu zahvaljujem Pierpaolu Dorsiju, nadzorniku za arhive dežele Furlanije Ju-

od Devina, kot so na primer sosednji Tržič, Gradišče ob Soči, Krmin, Gorica, Trst, Milje in drugi.²⁸ A hiše na naši risbi se niso zrušile niti v potresu iz leta 1511.

Izkazalo se je namreč, da je našo upodobitev Devina mogoče časovno umestiti po drugi poti in rezultat je presenetljivo zanimiv, saj je povezan s pomembnim vidikom slovenske kulturne zgodovine. Stavbo redovnikov, na risbi označeno kot »nova« (*Frati Nova*), lahko istovetimo s samostanom Svetega Duha, katerega gradnjo je nadzoroval Gregorio Alasia da Sommaripa, ki je v Devin prispel leta 1601 na pobudo devinskega grofa Rajmunda Thurna in je tu nato vodil novoustanovljeno, majhno servitsko skupnost. Alasia da Sommaripa pa je avtor izjemnega dokumenta, ki »predstavlja slovenski kulturni spomenik neprecenljive vrednosti«, to je prvega italijansko-slovenskega slovarja, ki ga je sestavil prav v Devinu ter ga skupaj z dodatnimi jezikoslovnimi in verskimi besedili v slovenščini izdal leta 1607. Začetek gradnje malega samostana sega torej v leto 1601, zaključena pa je bila leta 1607.²⁹ Ker ima vrisan »novi« samostan, naša risba ni mogla nastati pred začetkom 17. stoletja. Poleg tega je bila na njej navedena cerkev zgrajena šele leta 1591,³⁰ kar dodatno izključuje možnost, da bi upodobitev Devina izvirala iz 16. stoletja.

Na prelomu 16. in 17. stoletja so se zopet dogajale človeške in naravne nesreče, ki bi lahko privedle do podrlih hiš v Devinu. Spomniti velja na primer, da je po Rutarju ob izteku 16. stoletja Štivan utrpel več napadov (1585, 1597). Leta 1585 beneški plemič Germanico Savorgnan *opleni tržišče, ga zažge in oskruni celo cerkev*.³¹ Tako kot v tem primeru so lahko napadi izvirali tudi iz osebnih zamer: tu je šlo za spopad med dvema vročerkvnima plemičema z obeh strani avstrijsko-beneške meje.³² Devinski gospod Matija Hofer se je bil izneveril dogovoru, da bo svojo hčer dal za ženo Germanicu Savorgnanu, ki je bil medtem zaradi umora v Benetkah obsojen na izgon in je s tolpo *tristotih razbojnikov* vdrl na območje Devina, da bi se maščeval Hoferju. *Ko je prispel v Štivan, je iznenadil in ubil nekaj ubogih in neboljenih krajanov, ki se niso pravočasno umaknili na varno; opleni je in uničil, kar je našel v hišah in v skladiščih, oskrnil je celo štivansko cerkev; nazadnje je naselje še zažgal in ogenj, ki se je zaradi silovitega vetra razplamtel, je v kratki uri spravil v pepel večji del tamkajšnjih domov*.³³ Desetletje kasneje, leta 1597, so Benečani *nenadoma napadli na predvečer pred velikim sejmom (23. junija) Sv. Ivan*

od bližnje svoje trdnjave Belforte, pobili mnogo ljudi iz svojih pušk ter naredili veliko škode trgovcem. Istega leta naj bi Štivan napadli in opleni tudi uskoki.³⁴ A v vseh teh primerih je govora o uničujočih napadih na Štivan, ne pa tudi na utrjeni Devin, ki ga je bilo bistveno težje napasti, kot smo izvedeli že od Tržačanov leta 1547.

Druga avstrijsko-beneška vojna (vojna za Gradišče ali uskoška vojna, 1615–1617) je, tako kot prva, potekala v neposredni bližini Devina in vojaški spopadi so zajeli tudi ozemlje devinskega gospostva na območju Doberdoba. Vendar nobena od obeh vojnih kronik takratnih sodobnikov, ena izpod peresa avstrijskega podanika iz bližnjega Gradišča ob Soči (Biagio Rith di Colenberg), druga pa beneškega podanika iz Vidma (Faustino Moisesso), ki sta vojaške dogodke spremljala od blizu ali se jih celo udeležila ter navajata tudi zelo natančne opise napadov na posamezna mesta in naselja, ne omenja napada na Devin.³⁵ Zaradi natančnosti velja omeniti še skoraj stoletje kasnejšo špansko nasledstveno vojno, v sklopu katere je leta 1702 francoska mornarica bombardirala Trst in pri tem poškodovala več stavb, a niti tedaj ni bilo napada na Devin.³⁶

Drugo možnost predstavljajo številni zaporedni potresi, ki so se na Slovenskem zvrstili tako rekoč nepretrgoma skozi celotno 17. stoletje, ko so se tla večkrat stresla z močjo, ki je poškodovala in rušila stavbe. Najmočnejši so bili leta 1590, 1622, 1640, 1689, 1690 in 1699.³⁷ Bili so tako pogosti, da nas pri identificiranju izvora poškodb na devinskih hišah težko usmerijo v natančneje določen čas ali krajše obdobje, razen s tem, da se pri iskanju »našega« potresa osredotočimo na tiste, ki so bili močnejši in so torej z večjo verjetnostjo s svojo rušilno močjo segli tudi do jadranske obale (preglednica 2). Od vseh navedenih se je »rušilen potres«, za katerega literatura izrecno navaja, da »se je treslo do Dunaja, Benetk, Verone in zahodne Istre«, zgodil decembra 1690 z epicentrom na južnem Koroškem in povzročil veliko škode v Celovcu, Beljaku, Ljubljani in na blejskem gradu.³⁸ Verjetno so ga čutili tudi v Devinu, če se je treslo ob bližnji istrski obali.

Ob doslej navedenem je glede izvora naše risbe smotrno upoštevati tudi možnost, da je nastala ob kakem (dednem) prenosu in prevzemu Devina, ko je utegnito biti koristno seznaniti se z obstoječimi razmerami. V takem sklopu bi slika lahko ponazarjala utečeno stanje. Glede na ugotovljeno zgodovinsko obdobje, iz katerega izhaja, ne gre izključiti možnosti, da so podrtije že nekaj časa samevale. V obdobju po vojni za Gradišče so na primer v sosednjih ni-

²⁸ Camassi, Caracciolo, Castelli, Slejko, *The 1511 Eastern Alps*, str. 191–213.

²⁹ Pichler, *Il Castello*, str. 371; Furlan, Alasia da Sommaripa; Jevnikar, Alasia da Sommaripa; Kidrič, Alasia da Sommaripa; *Dizionario Biografico degli Italiani*, Alasia Gregorio.

³⁰ Pichler, *Il Castello*, str. 54.

³¹ Rutar, *Poknežena grofija – Zgodovinski opis*, str. 77, 119.

³² O plemiškem nasilju v furlansko-goriškem obmejnem prostoru glej Makuc, O banditizmu in nasilju; o plemiški fajdi na Kranjskem pa Nared, Seznam »deželnih sovražnikov«.

³³ Pichler, *Il Castello*, str. 358.

³⁴ Rutar, *Poknežena grofija – Zgodovinski opis*, str. 77, 119.

³⁵ Moisesso, *Historia della ultima guerra*; Rith di Colenberg, *Commentari della guerra*.

³⁶ Pichler, *Il Castello*, str. 410–411.

³⁷ Ribarič, *Potresi v Sloveniji*, str. 54–62.

³⁸ Prav tam, str. 58–59.

(slika 4). Risbi bi lahko ustvarila ista roka in bi lahko bili sočasni. Poleg tega je bilo v 17. stoletju tudi več prenov grajskega poslopja in samostana.

Leta 1612 je Rajmund (VI., »stari«) Thurn od papeža prejel zaproseno dovoljenje, da je lahko poročil Klaro Hofer, sestro svoje preminule žene Ludovike. S tem je na podlagi zapletenih dednih določb ponovno združil vso bivšo Hoferjevo posest.⁴⁵ Naslednji tak trenutek je nastopil ob Rajmundovi smrti leta 1623.⁴⁶ Že leto zatem se je njegov sin Ivan Filip poročil z Eleonoro Gonzaga (1624), oba sta imela tesne vezi na dunajskem dvoru, kjer je poroko podprla sama cesarica. Takrat so v Devinu priredili veliko slavlje in izvedli obnovitvena dela. *Eno najsijajnejših praznovanj, prirejenih na devinskem gradu, je bilo takrat, ko je med tisočerimi vzkliki vanj vstopil srečni par. Družina je prispevala z izrednimi in restavratorskimi deli ter razkošnimi olepšavami bivalnih prostorov.* Poleg tega je bil v družinskem krogu takrat oblikovan dogovor, da je kot predstavnik Thurnov v Devinu Ivan Filip prevzel odgovornost za *ohranjanje časti rodbine*. V ta namen mu je materina sestra Klara, ki mu je bila teta in mačeha (očetova druga žena) obenem, podarila vse svoje imetje, s tem pa je celotno premoženje Hoferjev, prejšnjih devinskih gospodov, končno prešlo v roke Thurnov.⁴⁷ Ivan Filip Thurn je povezan tudi s širšo slovensko zgodovino, saj je sodeloval pri zadušitvi kmečkega upora leta 1635.⁴⁸ K temu lahko kot novost dodamo, da je oktobra tistega leta Ivan Filip v Devin prispel s *puntarji, ki so jih vkrcali (li punteri, quali furono imbarcati)*, pri čemer gre po vsej verjetnosti za upornike, ki so jih kaznovali z galejo; bilo jih je enajst.⁴⁹ Za namen tega prispevka pa je pomembnejše, da je v istem obdobju moral zaradi bojzani pred turškimi vpadi okrepiti obrambo Devina in da je dal »povečati« devinski samostan. Umrli je leta 1650.⁵⁰

Obnovitvena dela na samostanu so v arhivskem gradivu izpričana leta 1647, in sicer skupaj z deli na gradu in drugje v »burgu«. V sklopu grajskega kompleksa so poleg manjših popravil na samem grajskem

poslopju izvedli obnovitvena dela v hlevih in na prištavi. V obeh primerih so na novo zgradili strehe, enako pa so storili še v naselju, točneje, deloma na cerkvi, predvsem pa na samostanu in *biši, v kateri je prebival Wasserman*, bivši upravitelj.⁵¹ Konec koncev bi tudi prenova samostanske stavbe lahko upravičila navedbo na naši risbi, da je samostan nov ali da je nova vsaj njegova streha.

Po smrti Ivana Filipa Thurna (1650), to je v drugi polovici 17. stoletja, je devinsko gospostvo in glavarstvo doživelo prenose odgovornosti, dedovanja in zlasti usklajevanja med številnimi dediči (poleg žene je imel sedem sinov). Kmalu so zaradi smrti dveh sinov in umika tretjega v cerkveno življenje ostali vdova markiza Eleonora Gonzaga ter sinovi Franc Ulrik, Turismund Pavel, Rajmund Bonifacij in Filip Jakob.⁵² Poleg tega je razplet doživela tudi dolgotrajna zgodba o odkupu devinskega gospostva in glavarstva. Posledica tega je težavno sledenje prenosom, kar še bolj otežuje preglednost dogajanja. Za naše namene razdrobljenost in nesistematičnost arhivskih dokumentov, ki so jih v tem obdobju za seboj pustili različni grofje Thurni, seveda pomeni še dodatno težavo. Lahko bi celo ugibali, ali ni pomanjkanje zlasti pregledne računovodske dokumentacije namerna poteza, s katero so skušali prikrivati prihodke, na podlagi katerih je komora določala prodajno ceno devinskega kompleksa. Tako na primer devinski arhiv za daljše obdobje zgodnjega novega veka (če izvezemo prvo polovico 16. stoletja) hrani le dva popolna urbarja, prvi je reformirani urbar iz leta 1573, medtem ko je drugi nastal šele leta 1758, skoraj dve stoletji kasneje. Urbar iz leta 1758 se je celo neposredno skliceval na tistega iz leta 1573, kot da vmes ne bi bilo ničesar zanesljivega. V tem dolgem obdobju se za kakšno leto najdejo le delni sezname in pregledi posameznih dohodkov, na primer desetini, travarin in podobno, ki pa večinoma ne zajemajo celotnega gospostva. Praviloma, z le redkimi izjemami, niti ne obravnavajo Devina, tako da so za nas le izjemoma uporabni.

Devinsko gospostvo in glavarstvo so Thurni kupili leta 1653, a je nato notranjeavstrijska komora ponovno odprla postopek, ki se je dokončno zaključil šele leta 1669. Novi avstrijski nadvojvoda in cesar Leopold I. je ob prevzemu oblasti leta 1660 obiskal primorske dedne dežele in se za več dni ustavil tudi v Devinu. Ob tej priložnosti so Thurnovi priredili veličasten sprejem, ponovno poskrbeli za prenovu gradu ter ga *še bolj veličastno okrasili in olepšali* kot ob poroki leta 1624, posebej sobo *z najbolj očarljivim razgledom na Jadransko morje*, ki so jo namenili Leopoldovemu bivanju in v kateri so bili na delu mojstri iz Benetk.⁵³ V povezavi s tem dogodkom pa se ne omenjajo morebitna obnovitvena dela v devinskem »burgu«.

⁴⁵ Pichler, *Il Castello*, str. 359–361. Glej tudi Pavlin, Gospostvo Renče in Hoferjevi, str. 235. Tako Hoferji kot Thurni so devinsko gospostvo posedovali v zakupu, Rajmund VI. Thurn pa je pri deželnem knezu dosegel, da se v posesti potomcev ohrani še petnajst let po smrti obeh sester. Thurni so nato začeli s postopkom odkupa gospostva, ki je trajal od tridesetih do šestdesetih let 17. stoletja. Pichler, *Il Castello*, str. 364, 379; o prodaji glej tudi Panjek, Fevdalna renta, str. 31–36.

⁴⁶ Pichler, *Il Castello*, str. 373.

⁴⁷ Prav tam, str. 376. Izjemo so predstavljale Renče, prav tam in Pavlin, Gospostvo Renče in Hoferjevi.

⁴⁸ Koropec navaja, da je Ivan Filip Thurn takrat vodil krajišniške vojske na Gorenjsko, kjer naj bi zatrl upor, Pichler pa zapiše, da je z Ivanom Ferdinandom Porcio in drugimi plemiči ter zbranimi oboroženimi mošči v Šilentaboru napadel in premagal 600 upornikov. Koropec, *Mi smo tu*, str. 158; Pichler, *Il Castello*, str. 378. O tem uporu in posebej o njegovih odmevih na območju devinskega glavarstva glej Panjek, Čeč, Homo staturae altae.

⁴⁹ AST, ATTA, š. 91.2. Prim. Panjek, Čeč, Homo staturae altae.

⁵⁰ Pichler, *Il Castello*, str. 371, 378–379.

⁵¹ AST, ATTA, š. 91.2, obračun z dne 26. januarja 1648.

⁵² Pichler, *Il Castello*, str. 402–403.

⁵³ Prav tam.

Preglednica 3. Časovnica možnih dejavnikov nastanka risbe in njene vsebine.

Desetletje	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Vojna			1615–1617									1704
Močnejši potresi	1590			1622		1640		(1669–70)		1689	1690, 1699	
Gradbena dela na samostanu		1607				1647					(1696)	
Prenosi posesti			1612	1624		1650		1669			1692–1695	1704
Večje sovpadanje dejavnikov				X		X					X	

Vmes in tudi kasneje so si žena in sinovi Ivana Filipa med seboj prihodke delili tako, da so določali območja, posamezne kraje in vrsto pravic, ki pripadajo vsakemu izmed njih (npr. 1657).⁵⁴ Tako je bilo tudi kmalu po dokončnem odkupu devinskega gospodstva in glavarstva: *Grof Turismund hoče, da se takoj izvede delitve, in na dan 29. decembra 1670 mi je poslal urbar grofa Rajmunda [VIII, Bonifacija] iz leta 1667 in svoje iz let 1667, 68 in 69.*⁵⁵ Poleg tega so se vrstili na položaju devinskega gospoda in glavarja. Najprej je namesto mladih sinov to vlogo izvajala Eleonora Gonzaga,⁵⁶ ki je preminula leta 1665.⁵⁷ Že pred materino smrtjo jo je prevzel Turismund, ki v tej vlogi v dokumentih nastopa vsaj od leta 1659 in se pojavlja vse do takrat, ko se leta 1692 in kasneje kot »jurisdictent« navaja Alojz Thurn (sin Filipa Jakoba).⁵⁸ Z vidika dedovanj ter prenosov lasti in oblasti v Devinu so bila posebej razgibana devetdeseta leta 17. stoletja. Kot prvi izmed štirih bratov je leta 1692 umrl Turismund, ki ni imel otrok (žena Sulpicija), za dediča pa je imenoval brata Rajmunda Bonifacija in nečaka Alojza (sina Filipa Jakoba). Kmalu zatem je decembra 1695 neporočen umrl najstarejši brat Ulrik, dolgoletni cesarjev ambasador v Benetkah, ki je za dediča določil brata Filipa Jakoba in njegovega sina Alojza. S tem je devinska rodbina ostajala v rokah Filipa Jakoba in Rajmunda, ki sta edina imela otroke. Slabo desetletje zatem, leta 1704, je preminul še Filip Jakob in vse imetje zapustil svojemu sinu Alojzu (Antonu), ki je tudi na podlagi oporok svojih stricev prevzel vse, razen tega, kar je še nadziral Rajmund Bonifacij (umrl 1714), po katerem sta dedovala dva sinova.⁵⁹ To pomeni, da so se kljub ponovnemu združenju posesti dedovanja in prenosi vendarle nadaljevali tudi v 18. stoletju.

Smrt Filipa Jakoba leta 1704 je pomemben mejnik za našo raziskavo, saj je bil na njegovo pobudo samostan v Devinu ponovno prenovljen. Dodal mu je zgornje nadstropje, o čemer je v samostanu pri-

čala spominska plošča, ki je omenjala vse tri Thurne, zaslužne za njegovo izgradnjo in prenove, in sicer Rajmunda (starejšega), Ivana Filipa in pravkar navedenega Filipa Jakoba.⁶⁰ Če so tako navedli sami redovniki, lahko sklepamo, da v 17. stoletju ni bilo drugih večjih in omembe vrednih posegov na samostanu, ki bi lahko upravičili opredelitev te stavbe kot »nove«. Spominsko ploščo je Pichler datiral v leto 1696, ki je bilo za devinske redovnike ustrezen trenutek za poklon novemu gospodu Filipu Jakobu ob prevzemu Devina po smrti starejšega brata Ulrika. Za naš namen pa je ta informacija relevantna, ker nam postavlja natančen mejnik, saj je moral biti samostan prenovljen pred letom 1696.

Na podlagi vseh zbranih informacij lahko zaključimo, da so datumi izgradnje in prenove samostana, ko je ta lahko veljal za novega, trije, in sicer 1607, 1647 in pred 1696. Relevantnejši prenosi posesti pa so se zgodili, kot smo videli, v času okoli let 1612, 1624, 1650, 1669 ter 1692–1695. Če te letnice vzporejamo z močnejšimi potresi (med katere vključimo še tista iz let 1669 in 1670) in pri tem upoštevamo še to, da v vojnah 1615–17 in 1702 Devin ni bil napaden, se nam nakažejo tri verjetnejša obdobja nastanka naše risbe, in sicer tretje, peto in zadnje desetletje 17. stoletja (preglednica 3).

Prebivalci starega jedra Devina v zgodnjem novem veku

Potem ko smo poiskali možne dejavnike, ki bi utegnili povzročiti škodo na devinskih hišah, ter vzgibe, ki bi lahko botrovali nastanku risbe, jih bomo navzkrižno preverili s pomočjo prebivalcev Devina. Naša risba namreč navaja imena in priimke lastnikov, posestnikov oziroma prebivalcev hiš v starem jedru Devina. Za 17. stoletje so ustrezni razpoložljivi viri malodane odsotni, zato je za namen rekonstrukcije poimenske sestave prebivalcev in še zlasti družinskih poglavarjev treba poseči po raznovrstni in fragmentarni dokumentaciji. Uporabljeni viri so poleg navedenega urbarja še manjši urbarji, seznam obveznikov za varnost na štivanskem sejmu iz leta 1589, ki očitno popisuje vse takratne družinske poglavarje, in dese-

⁵⁴ AST, ATTA, š. 91.2.

⁵⁵ AST, ATTA, š. 125.3.

⁵⁶ Panjek, Kdo je tretja stranka.

⁵⁷ Pichler, *Il Castello*, str. 406.

⁵⁸ AST, ATTA, š. 202.1.

⁵⁹ Pichler, *Il Castello*, str. 402, 405–406, 409, 417. Turismundova oporoka nosi datum 8. marec 1692.

⁶⁰ Pichler, *Il Castello*, str. 371, 464.

tinski urbar iz leta 1596 (za obdobje 1588–1595), ki navaja le tiste, ki so izvajali kako kmetijsko dejavnost, podvrženo plačevanju desetine. Soroden vir je seznam zavezancev za plačevanje travarine (1636), ki daje bolj nepopoln prikaz. Tovrstne vire smo integrirali s sodnimi, to je z zapisniki zaslišanj in s procesno dokumentacijo obravnav na devinskem sodišču, in z različnimi pravnimi akti (pogodbe, oporoke). Na podlagi teh virov smo izvedli popis tistih mož, ki so nastopali kot poroki in priče v sodnih postopkih in pravnih aktih ter za katere je izrecno navedeno, da so bili iz Devina (*de vico Duini, de burgo Duini*). V redkejših primerih smo upoštevali tudi uslužbenca na gradu ali priče v procesih, katerih priimki so se pojavljali tudi v naselju. Nekaj pozornosti je namenjene tudi ženskam. Poroki v sodnih postopkih so bili družinski poglavarji, saj so v ta namen morali razpolagati z razmeroma zajetnim premoženjem in nepremičninami, s katerimi so jamčili za zneske varščin, tako da so to bili odrasli moški v zrelih letih. Podobno velja za priče pri sklepanju pogodb, ne pa tudi za priče v pravnih postopkih, ki jih prav tako upoštevamo. Kljub težavam je bilo tako mogoče rekonstruirati (delne) seznane družinskih poglavarjev ter drugih stanovalcev in lastnikov za obravnavano obdobje v takih časovnih razmikih, da so vrzeli čim krajše (preglednica 4).

Tako rekonstruirana sestava prebivalstva starega jedra Devina od konca 16. do konca 17. stoletja izkazuje dve izstopajoči značilnosti. Na eni strani je opazen obstoj manjšega števila priimkov, ki so prisotni v celotnem obravnavanem časovnem intervalu. V Devinu je torej obstajalo ožje jedro starih družin, ki jim glede na njihovo dolgotrajno obstojnost v naselju in občasno razvejanost na več vzporednih gospodinjstev lahko rečemo tudi rodbine. Zanimivo je, da se kot poroki v procesih v prvi polovici 17. stoletja še najpogosteje pojavljajo prav pripadniki rodbin, ki so tvorile ožje jedro prebivalcev Devina, ni pa to presemetljivo, če pomislimo, da so starejše rodbine lahko razpolagale z večjim premoženjem in po vsej verjetnosti tudi ugledom. Na drugi strani pa je mogoče zaznati visoko stopnjo fluktuacije velikega števila preostalih družin, katerih priimki se pojavljajo le za krajša obdobja, pred tem in zatem pa jih ni zaznati. Nekatere so v določenih fazah prisotne tudi z več gospodinjstvi hkrati, toda ne v celotnem obdobju. Pri tem je smotno spomniti na nepopolnost rekonstruiranih seznamov, kar lahko vpliva na zabeleženo trajanje prisotnosti v naselju. Preostali priimki, teh je največ in sestavljajo tretjo skupino, pa se pojavljajo sporadično in le za krajši čas.

Od konca 16. pa vse do konca 17. stoletja so bile družine, ki so sestavljale stabilno jedro prebivalstva, povsem iste kot tiste, ki se na naši risbi kažejo kot najboljše zastopane in najpremožnejše. Priimki so tu trije: Pecikar, Kupec in Mervic. To je za naš namen pomembno tudi zato, ker potrjuje, da nastanek upo-

dobitve devinskega »burga« iščemo v pravem zgodovinskem obdobju. K navedenim bi lahko pristeli še družino Martinčič, pri kateri se je vzdevek Samplič s časom spremenil v priimek, čeprav vmes zija velika vrzel. Za daljši čas so prisotni še priimki Cuperla, Cibic in Baltazar.

Tako kot ni bil navadna kmečka vas po svoji urbanistični strukturi in poimenovanju, tudi z gospodarskega vidika Devin ni imel izključno agrarnega značaja. Z več zemlje, to je z deli hub, so vseskozi razpolagali v glavnem prav predstavniki »starih« devinskih družin. Med njimi je mogoče zaznati tudi sorodstveno prepletenost, o čemer nam med drugim priča primer Mihaela Kupca, ko je moral leta 1594 svojega strica Valentina Pecikarja prositi, naj prevzame odplačevanje zajetnega podedovanega dolga v višini 615 lir in 17 soldov (to je približno 137 goldinarjev), kar je ta tudi storil.⁶¹ To kaže tudi na solidarnostne vezi med njimi. Ugibamo lahko, da je približno polovica gospodinjstev v Devinu posedovala toliko zemlje, da so jim bili lastni pridelki pretežna osnova za preživetje. Pri ostalih pa temu ni bilo tako. Leta 1638 je Lucija, žena »vrtnarja« Mihaela Cuperle, v svoji prijavi navedla moževo zahtevo, naj se njegovemu napadalcu Luki Vittorju iz Štivana, ki ga je pretepel z dvema kamnoma in ga s tem priklenil na posteljo, naloži plačevanje preživnine, dokler si ne bi opomogel, saj živi od vsakdanjega dohodka (*vive di mercede quotidiana*). Nato so morali pretepenega Mihaela Cuperlo dejansko zaslišati na njegovem domu v »burgu«.⁶² Pri tem velja pripomniti, da je imel sosednji Štivan še bolj izrazito neagrarni značaj.

O vzorcih in dejavnikih priseljevanja novih prebivalcev in družin v Devin lahko iz raztresenih drobcev informacij potegnemo nekaj sklepov. Vlogo so vsekakor igrale poroke, ko so se devinski fantje in dekleta poročili z nekom, ki je prihajal iz drugega kraja, večinoma iz kraških vasi. Ti primeri so dokaj pogosti in so lahko botrovali pojavljanju novih priimkov. Drugo pot je predstavljala zaposlitev na gradu, na primer vojaška služba ali obrtniško delo. Tako so se nekateri posamezniki naposled naselili v »burgu« in si tu ustvarili družino. Vsi prebivalci Devina pa niso bili nujno lastniki hiš, v katerih so živeli, temveč so bili nekateri najemniki: take primere viri večkrat označujejo z latinskim izrazom »accolla«, ki ga lahko prevedemo s stanovalcem.

Devinčanov sicer ni lahko najti v dokumentih tamkajšnje sodne kancelarije. V tem so bili zelo različni od Štivančev, ki so, če le malo pretiravamo, malodane vsako leto poskrbeli za kak spor, razžalitev, pretep, izgred ali drugo ravnanje, zaradi katerega so pristali na kazenski obravnavi na devinskem sodišču, večkrat kar na lastno pobudo. Kolikor je bilo v Štiva-

⁶¹ AST, ATTA, š. 229.1, fasc. 4 in 5 (desetinski urbar).

⁶² AST, ATTA, š. 201.1, fasc. 10, *Actum in Burgo Duini, domi Michaelis Zuperlae*.

nu pestro in konfliktno, toliko je bilo v Devinu vsaj na videz mirno. Malo je završalo leta 1637, ko se je izgnanec (*bandito*) Ivan Sarotti brezobzirno vrnil v svojo hišo v »burgu«.⁶³ Sarotti je bil pripadnik tukajšnje stare družine, ki je v Devinu posedovala hišo, a je stanovala v Štivanu, in katere pomembna dejavnost je bilo posojanje denarja, izterjevanje dolgov pa je bil eden glavnih vzrokov za njeno pogosto pojavljanje na devinskem sodišču in posledično v sodnih spisih. Nekoliko pogostejše Devinčani nastopajo v obravnavah civilnih zadev. V drugi polovici 17. stoletja pa se je količina sodnega gradiva v kazenskih zadevah na splošno zmanjšala, s tem pa tudi prisotnost tako Štivancev kot Devinčanov.

Med redkimi primeri, ko so obravnavali kazensko zadevo iz Devina, je bilo izginotje mladega dekleta iz »burga«. Primer je zanimiv tudi z vidika zgodovine spolov, saj so bile zaslišane skoraj izključno ženske.⁶⁴ Marjetica Kupec je leta 1635 izginila neznanokam, govornice so izginotje povezovala z njenim skrivnim odnosom s priorjem devinskega samostana, ki naj bi jo poslal v Furlanijo, kjer bi lahko skrivoma splavila, druga priča pa je omenila dekletovo nezadovoljstvo z bratom, ki naj bi ne skrbel za njeno obleko, in zato, ker ni imela s kom hoditi k maši. Skozi ženska pričevanja se pokaže vsakdan tesnih odnosov v družbenem mikrokozmosu malega kraja, kjer so vsi vse videli in vse vedeli o vseh, oziroma se je tako vsaj dozdevalo. Vendar so tudi v tem redkem primeru v Devinu pokazali na Štivance, ki »več govorijo« in bodo znali več povedati.⁶⁵ Dejansko so tu nekateri znali in si upali precej daleč. Tako je nekaj let kasneje (1642) prebivalec Štivana Štefan Bizjak na zaslišanju pred župansko pravdo jasno in glasno razžalil tako župane kot samo pravdo. *Poserjem se na župansko pravdo*, je dejal ter župane obtožil, da skrbijo in rabijo samo za to, da z nalaganjem kazni *služijo marke* devinskemu gospodu.⁶⁶ Poleg tega, da je zanimiv z vidika zgodovine devinske županske pravde, nas ta dogodek odvrča od idealiziranja lokalne samouprave in obenem opominja na sposobnost kritične presoje družbene in institucijske ureditve med podeželskim prebivalstvom.⁶⁷

Sicer so za nas Bizjaki zanimivi, ker so navedeni na naši risbi. Da bi določili čas njenega nastanka na podlagi rekonstrukcije poimenske sestave prebivalcev, bomo začeli s prvim verjetnejšim obdobjem, to je s tretjim desetletjem 17. stoletja, in sicer prav s primerom, v katerem nastopajo pravkar spoznani Štefan Bizjak ter prav tako znani Kupci in Sarottiji. Ta primer obenem ponazarja že omenjen vzorec priseljavanja v Devin.

Konec leta 1621 se je v kancelariji na devinskem gradu oglasil *Hilarij Cuperla iz Zgonika, stanovalec [accola] v burgu Devinu*, da bi prijavil smrt svoje žene Majde Kupec in sodno upravo seznanil z njeno oporoko. Žena je predvidela, *da bi Hilarij ne mogel prodati nobene od njemu zapuščenih dobrin [krajev], razen če bi se znašel bolan in v stiski ter bi mu njegova hčerka Polonka in njegov nečak Štefan Bizjak ne hotela pomagati*.⁶⁸ Kaj točno je Majda Kupec zapustila možu Hilariju, hčeri Poloni in nečaku Bizjaku, dokumenti sicer ne povedo, je pa precej jasno, da je tudi Štefan Bizjak dedoval po njej. To se pojasni in potrjuje v nadaljevanju zgodbe leta 1630, ko so Ivan in bratje Sarotti iz Štivana, a takrat stanujoči [*accolas*] v Devinu, od *dedičev pokojne Magdalene, hčere pokojnega Ivana Kupca in druge žene Hilarija Cuperle iz burga Devina*, in sicer tako od *gospoda Štefana Bizjaka, njenega zeta in dediča, kot od Hilarija Cuperle, njenega moža in uživalca dediščine*, terjali izplačilo dolga v višini 34 ducatov, ki ga je pri njih ustvarila pokojna. Štefan se je branil prevzema celotnega dolga, češ da ni edini dedič in da mora dolg poplačati tudi Hilarij *kot posestnik in uživalec dediščine pokojne Magdalene*.⁶⁹ Iz te nekoliko zapletene zgodbe nam je na tem mestu najpomembnejše to, da je Štefan Bizjak dedoval po Majdi Kupec in da je na ta način morebiti postal lastnik tistih hiš, na katerih je na naši risbi priimek Kupec popravljen v Bizjak. Poleg tega je Hilarij Cuperla s svojo priselitvijo v Devin, kjer se je po ženini smrti še enkrat poročil z neko Johano, začetnik družine, katere priimek najdemo tudi na naši risbi. A videzu navkljub to ni rešitev naše uganke, saj primerjava med preostalimi imeni, navedenimi na risbi, in tistimi, ki smo jih zbrali za tisto dobro desetletje, ne izkazuje skladnosti, na podlagi katere bi risbo lahko umestili v obdobje okoli tretjega desetletja 17. stoletja. Iz istega razloga ni prava niti *Marjeta, vdova po Valentinu Pecikarju*, ki se v dokumentih pojavlja v letih 1635–37, prav tako kot na risbi *vdova Pecikarjeva* (preglednica 3). Treba bo iti dlje.

Tudi sredi stoletja, ki je drugo verjetnejše obdobje nastanka risbe, ni mogoče najti nobenega ujemanja med imeni takratnih prebivalcev Devina s tistimi, ki jih navaja risba, čeprav se priimki vse bolj skladajo. Med drugim se v 50. letih 17. stoletja začenja pojavljati priimek »de Fior«, ki ga poznamo z risbe, in sicer z Ivanom, *vojakom na gradu*, ki se v naslednjem desetletju že omenja tudi kot *mojster in vojak*, bivajoč v devinskem »burgu« (preglednica 4). In prav primer tega priseljenca, ki je svoje bivanje v Devinu začel z vojaško službo na gradu ter se tu nato ustalil in socialno napredoval, nam omogoči prvi zanesljivejši korak v smeri časovne umestitve naše risbe na podlagi prebivalcev. Aprila 1674 se je *v burgu Devinu na domu mojstra Ivana de Flor, kovača železa na*

⁶³ AST, ATTA, š. 201.1, fasc. 7.

⁶⁴ O nekaterih sočasnih procesih v devinskem glavarstvu, v katerih so osrednjo vlogo odigrale ženske, glej Zadel, Ano črešnjo jo je ubil!

⁶⁵ AST, ATTA, š. 200.1, fasc. 52.

⁶⁶ AST, ATTA, š. 201.1, fasc. 25.

⁶⁷ Scott, *Domination and Resistance*.

⁶⁸ AST, ATTA, š. 196.1, fasc. 6, fol. 188 in 193.

⁶⁹ AST, ATTA, š. 196.1, fasc. 7.

devinskem gradu, ob prisotnosti prič Mateja Pecikarja in Jurija Pecikarja tu osebno javila Marina, hči pokojnega Jurija Zajkina iz burga in žena Pavleta Zidariča iz Šempolaja, prisotna s privoljenjem svojega moža. Marina je prodala, mojster Ivan de Flor pa kupil dom omenjene Marine tu v burgu Devinu ob domu gospoda grofa Rajmunda Thurna in ob javni poti za 33 dukatov in 2 liri (44 goldinarjev) v skladu s cenitvijo Jakoba Kralja in Martina Pecikarja.⁷⁰ To pomeni, da je de Flor odkupil hišo, v kateri je že stanoval kot najemnik, obenem pa – kar je tu pomembnejše – je bila to hiša, pri kateri je na naši risbi naveden Francesco de Fior (Flor).

A na prepričljivejšo usklajenost med imeni in priimki na risbi s tistimi, zbranimi iz različnih dokumentov, naletimo šele v zadnjem desetletju 17. stoletja. Med letoma 1692 in 1695 prvič srečamo tri take primere, to so Jožef Mervic, Francesco della Flor (de Fior), po poklicu bombardir na gradu, in Martin Cuperla, devinski župan. To ni malo, glede na to, da se proti koncu 17. stoletja uporabno arhivsko gradivo znatno razredči. Da gre za pravi zadetek, nam simbolično ponazarja sledeči dogodek, ki ga je leta 1694 na devinski kazenski kancelariji prijavil mojster Andrej Vittor.

Včeraj zvečer, lahko je bilo ob devetih, sem pil boco vina z mojstrom Francetom Trefičem, ki dela kot kamnosek na tem gradu, in ko sem popil, sem se umaknil k samostanu /.../, da bi opravil svojo telesno potrebo, in se podal na stranišče v samostanu, kjer sem našel gospoda redovnika Bernardina, in ker je bilo zasedeno, sem se podal do drugega stranišča, ki je na samostanskem vrtu. Medtem ko sem hodil proti tistemu kraju za svoje potrebe, sem zaslišal glas, ki je prihajal od zgoraj z gradu in je rekel: »Kdo je tam?« Nakar sem odgovoril: »Kaj ste nori, da me ne poznate!« in nič drugega. Nato sem še drugič slišal reči: »Kdo je tam?«, nakar sem ostal tiho, ker sem mislil, da niso spraševali mene. Malo zatem sem spet slišal klic: »Kdo je tam?« ravno v trenutku, ko sem bil na stranišču za svojo potrebo, in takoj sem odgovoril: »Prijatelj!« Nato sem še petkrat ali šestkrat slišal klic: »Kdo je tam?«, a nisem več odgovarjal, saj sem še vedno menil, da ni ogovarjal mene. Malo zatem sem zaslišal izstreliti naboj iz puške in sem videl ogenj in takrat sem rekel, naj uporabijo možgane in pamet, nakar sem slišal Ivana della Flor, vojaka, ki je bil v družbi stražnika, za katerega po glasu sodeč menim, da je bil Andrej Morello, vojak, kateremu je Ivan rekel, naj pazi, kaj počne, in da če želi streljati, naj strelja, zato da prestraši, ter naj najprej pogleda osebo, na kar je Morello odgovoril: »Jaz hočem streljati, pa čeprav bi ga ubil!« In kmalu zatem je izstrelil arkebuzo in sem slišal kroglo, ki je zadela v streho hiše Jožefa Mervica. Dogodek je z druge strani sodišču pojasnil Ivan della Flor (očitno sin Francesca della Flor). Včeraj zvečer okoli devetih je bil na straži vojak Andrej Morello. Šel sem ga obiskat in prinesel

bokal vina, ki sva ga popila kot tovariša, in medtem ko sva pila, je Andrej videl nekega moža pri stranišču, ki je na vrtu redovnikov, in trikrat rekel: »Kdo je tam?« In ker ni slišal odgovora, je vzkliknil: »Beštija goljufiva!« Šel je po orožje in ustrelil.⁷¹ Na naši risbi je dejansko razvidno, da je bila hiša Jožefa Mervica v bližini samostana, tako da nam poleg barvitosti in priokusa vsakdanjega življenja v Devinu ta dogodek na nenavadno živ in duhovit način potrjuje, da smo končno prišli do pravega časa.

Kontinuiteta urbanistične zasnove starega jedra Devina

V letih med 1690 in 1696 se torej zgostijo vsi dejavniki in kazalniki, ki smo jih uporabili za identificiranje časa nastanka risbe devinskega »burga«. Decembra 1690 se je zgodil močan potres z epicentrom na Koroškem, ki so ga občutili do Benetk in v Istri. V beneškem poročilu so zapisali: *Istega dne, ko se je tu [v Benetkah] začutil potres, je prispelo obvestilo, da se je zelo krepko občutil v Beljaku /.../ tako kot v Poreču, Rovinju in drugih istrskih krajih /.../ V prvem pravijo, da je poškodoval stavbe in povzročil drugo znatno škodo, v drugem pa, da je povzročil zrušenje nekaj hiš s smrtjo približno 20 oseb.*⁷² Na drugi strani spominska plošča v devinskem samostanu priča o tem, da je bila njegova stavba prenovljena pred letom 1696. Vse tri osebe z imenom in priimkom, ki smo jih za 90. leta zasledili v dokumentih kot stanujoče v Devinu, in sicer v letih 1692–1695, se povsem skladajo s tistimi na naši risbi. V letih 1692 in 1695 sta preminula dva grofa Thurna; tako je posledični prenos lastništva in odgovornosti kaj lahko dal povod za nastanek risbe devinskega gospodstva, ki je oblikovno zelo podobna tlorisu Devina.

Kot zadnji pokazatelj je mogoče navesti opomnik, izdelan za grofa Turismunda, pa čeprav že spet ni datiran, kar med drugim potrjuje vtis, da je naša risba nekako »začarana«. *Strehe v Devinu in Štivanu so popravljene, kakor tudi skladišča in mlin pri palači [v Štivanu], in opozoril sem na vso nujnost tudi glede grajskega mostu.* Ker je grof Turismund svojo oporoke spisal marca 1692, je ta zapis po vsej verjetnosti nastal leta 1691 ali 1692, in sicer pozimi, saj se drugje v dokumentu omenja, kako *Korošci in Kranjci zaradi velike količine snega ne morejo priti v Gorico po vino.*⁷³ Ta zapis nam obenem pove, da je bil takrat poleg Devina poškodovan tudi Štivan, oboje pa se povsem sklada z navedbami o škodi na nasprotni jadranski obali v Poreču in Rovinju. Nadalje lahko sklepamo, da je bila tudi prenova samostana izvedena v sklopu popotresne obnove.

⁷¹ AST, ATTA, š. 205.1, fasc. 5.

⁷² Barbano, Bellettati, Slejko, Sources for the study.

⁷³ AST, ATTA, š. 125.3, fasc. »Affari famigliari 1649–1694«.

⁷⁰ AST, ATTA, š. 195.1.1, fasc. 1.

Preglednica 4: Družinski poglavarji v Devinu v 16. in 17. stoletju.

1566 ⁽¹⁾	1568 ⁽²⁾	Urbar 1573 ⁽³⁾	1573 ⁽⁴⁾	1588	1589 ⁽⁵⁾	1596 ⁽⁶⁾	1605–07 ⁽⁷⁾	1607 ⁽⁸⁾	1608 ⁽⁹⁾	1618 ⁽¹⁰⁾	1620 ⁽¹¹⁾
Ivan Pecikar	Šimec Pecikar	Simon Pecikar	Valentin Pecikar		Valentin Pecikar	Valentin Pecikar	Valentin Pecikar	Valentin Pecikar		Valentin Pecikar	
	Bartolin Pecikar	Bertolin Pecikar			Bartolin Pecikar	Just q. Bartolin Pecikar	Martin Pecikar	Martin Pecikar	Martin Pecikar	Jurij Pecikar	
Ivan Mervic	Ivan Mervic	Ivan Mervic			Ivan Mervic	Ivan Mervic	Jožef Mervic		Jožef Mervic		
Ivan Kupec	Ivan Kupec	Ivan Kupec			Ivan Kupec	Dediči Ivana Kupca	Mihael Kupec		Štefan Bizjak		
		Ludvik			Ludvig Luegauf	Ludvig Luegauf					
							Mihael Gruden				Mihael Gruden
							Matija Gruden				
Mohor	Mohor	Mohor Martinčič, dediči			Štefan Martinčič	Štefan Martinčič Samplič					Štefan Samplič
Ivanc	Ivanc	Ivanec									Anže Pipan
		Andrej Čuča/ Jazbec			Anderli Detelja						
		Anton Jurčinavec, dediči			Anton Radetič						
					Andrej Radetič						
					Pavle Kluka						
					Andrej Cibic	Andrej Cibic					
						Gregor Baltazar	Gregor Baltazar				
				Terentio Zarotti	Terentio Sarotto						
			Matija Hofer, glavar	Pisarna kancelarije							G. Marco Antonio Ingolus, upravitelj

¹ AST, ATTA, š. 224.1, fasc. 6 (urbar).² AST, ATTA, š. 224.1, fasc. 7 (urbar).³ AST, ATTA, š. 196.1, fasc. 3.⁴ AST, ATTA, š. 195.1.2, fasc. 3.⁵ AST, ATTA, š. 188.3, fasc. 1 (obvezniki za varnost na sejmu).⁶ AST, ATTA, š. 229.1, fasc. 4 (desetinski urbar).⁷ AST, ATTA, š. 200.1, fasc. 4, 7, 10 (proces).⁸ AST, ATTA, š. 195.1.1, fasc. 3 (oporoška Valentin Pecikar, 15. 1. 1607).⁹ AST, ATTA, š. 195.1.1, fasc. 1.¹⁰ AST, ATTA, š. 196.1, fasc. 6.¹¹ AST, ATTA, š. 196.1, fasc. 6, f. 108.

1621 ⁽¹⁾	1625 ⁽²⁾	1627–28 ⁽³⁾	1629 ⁽⁴⁾	1630 ⁽⁵⁾	1632 ⁽⁶⁾	1635–36 ⁽⁸⁾	1637 ⁽⁸⁾	1638–39 ⁽⁹⁾	1642 ⁽¹⁰⁾	1648–51 ⁽¹¹⁾	1647 ⁽¹²⁾
Valentin Pecikar		Valentin Pecikar	Valentin Pecikar	Valentin Pecikar	Valentin Pecikar	Marjeta vdova po Valentinu Pecikarju	Pecikar-jeva			Valentin Pecikar	
			Andrej Pecikar							Martin Pecikar	
			Ivan Mervic	Ivan Mervic						Jure Pecikar	
Majda Kupec				Dediči Majde Kupec, hčere pok. Ivana Kupca		Ivan Mervic				Ivan Mervic	Ivan Mervic
Hilarij Cuperla						Katarina Kupec		Ivan Kupec			
				Barbara, hči pok. Ludvika Luegaufa		Štefan Samplič		Martin Samplič			
						Ivan Samplič					
						Ivan Pipan				Ivan Pipan	Ivan Pipan
						Leonard Kravonja				Matej Pipan	
						Mihael Cuperla		Mihael Cuperla			
						Johana vdova po Hilariju Cuperli				Ivan Cuperla	
						Jurij Bratolin		Jurij Bratolin		Jurij Bartolin	
	Pavanello			<i>Valentinus Nigris faber ferrarius in burgo Duini</i>		Jakob Picol					
	Matija Cibic					Matija Petljač				Jurij Zajkin	
									Ivan Baltazar		
				Ivan in bratje Sarotti			Ivan Sarotti				
Francesco Wasserman, upravitelj		Francesco Wasserman	Ludvik Lengo, upravitelj / Leonardo Franzoni upravitelj	Leonardo Franzoni upravitelj						Hiša, v kateri je živel Wasserman	

¹ AST, ATTA, š. 196.1, fasc. 6, f. 189.

² AST, ATTA, š. 200.1, fasc. 18 (proces); š. 196.1, fasc. 6.

³ AST, ATTA, š. 200.1, fasc. 22, 23, 27 (proces).

⁴ AST, ATTA, š. 196.1, fasc. 6, f. 28; š. 196.1, fasc. 7.

⁵ AST, ATTA, š. 196.1, fasc. 7.

⁶ AST, ATTA, š. 200.1, fasc. 36 (proces).

⁷ AST, ATTA, š. 200.1, fasc. 47, 51, 52, 53, 57, 59 (proces); š. 231.1 (travarina 1636).

⁸ AST, ATTA, š. 201.1, fasc. 7, (proces).

⁹ AST, ATTA, š. 201.1, fasc. 10, 11, 18 (proces).

¹⁰ AST, ATTA, š. 201.1, fasc. 25 (proces).

¹¹ AST, ATTA, š. 91.2; š. 201.1, fasc. 49, 53; š. 195.1.1, fasc. 1.

¹² AST, ATTA, š. 196.1, fasc. 8.

1649-50 ⁽¹⁾	1652-53 ⁽²⁾	1654 ⁽³⁾	1655-57 ⁽⁴⁾	1666 ⁽⁵⁾	1671 ⁽⁶⁾	1674 ⁽⁷⁾	1692 ⁽⁸⁾	1694-95 ⁽⁹⁾	Risba
				Matej Pecikar		Matej Pecikar			Vdova Pecikarjeva
		Martin Pecikar				Martin Pecikar			Matija Pecikar
Jure Pecikar		Jure Pecikar				Jure Pecikar			Primož Pecikar
Ivan Mervic	Ivan Mervic		Ivan Mervic		Matevž Mervic			Jožef Mervic	Jožef Mervic
Ivan Kupec	Ivan Kupec								Stefan Kupec
Martin Martinčič Samplič									
	Štefan Pipan						Ivan Pipan		
	Matej Pipan								Caterina Fior
	Ivan de Fior		Ivan de Flor	Ivan de Flor		Ivan de Flor	Francesco della Flor	Francesco della Flor	Francesco Fior / de Flor
Jakob Cuperla								Martin Cuperla	Martin Cuperla
	Jurij Zajkin					Marina, hči pok. Jurija Zajkina			
		Ivan Baltazar							
Jurij Milič	Jurij Milič			Ivan Briščak					
Pisarna devinske kancelarije	Giovanni Trevas, upravitelj, urad kancelarije	Ivan Trevas, notar in upravitelj	Ivan Trevas, notar in kancelar, upravitelj	Dom kancelarja		Dom Rajmunda Thurna			

¹ AST, ATTA, š. 195.1.2, fasc. 9.

² AST, ATTA, š. 195.1.1, fasc. 1; š. 196.1, fasc. 9.

³ AST, ATTA, š. 195.1.2, fasc. 10 (oporoča Ivan Baltazar, 14. 6. 1654).

⁴ AST, ATTA, š. 195.1.1, fasc. 1; š. 195.1.2, fasc. 10; š. 202.1, fasc. 5.

⁵ AST, ATTA, š. 195.1.1, fasc. 1.

⁶ AST, ATTA, š. 125.3.

⁷ AST, ATTA, š. 195.1.1, fasc. 1.

⁸ AST, ATTA, š. 202.1, fasc. 14.

⁹ AST, ATTA, š. 205.1, fasc. 5; š. 202.1, fasc. 15.

Slika 5. Štivan sredi 17. stoletja – izvir Timave, meja na mostu, mlin, palača Thurn
(ASV, Senato, Rettori, Udine-Friuli, 40, 17, 1 – detajl).

Na podlagi vsega navedenega je torej mogoče postaviti hipotezo, da je tloris »burga« Devina z njegovimi poškodovanimi stavbami nastal med letoma 1691 in 1692. Nastanek risbe v zgodnjih 90. letih 17. stoletja pa pomeni, da ta upodablja isti Devin, ki ga je nedolgo pred tem obiskal, opisal, naslikal in nato tudi objavil Valvasor (1689), tako da »našo« risbo iz arhiva lahko razumemo kot tloris Valvasorjevega Devina (seveda brez gradu).

Iz obravnavanega arhivskega gradiva je sicer mogoče povzeti še nekatera spoznanja o strukturi in podobi devinskega »burga« v zgodnjem novem veku. Ena od hiš v naselju je pripadala devinskemu gospodu in glavarju, v njej je v 16. in 17. stoletju stanoval in uradoval vsakokratni glavarjev namestnik (upravitelj in sodnik) ali kancelar, tu je delovala tudi pisarna sodne kancelarije devinskega glavarstva. V njej so potekala zasedanja devinske županske pravde, včasih (lahko sklepamo) tudi na odprtem pred njo. Hiša devinskega glavarja je v devinskem »burgu« izpričana vsaj od 1553–1554, leta 1573 pa se izrecno omenja kot dom gospoda Matije Hoferja v »burgu« (*in suburbio Duini in domo magnifici domini capitanei dicti loci; in suburbio Duini in domo magnifici atque clarissimi domini Mathia Hofer*).⁷⁴ Identificiramo jo lahko s stavbo, ki je stala sredi najširšega dela devinskega »burga« in je na naši risbi s konca 17. stoletja pripisana Francescu de Flor. Oboje ni v protislovju, saj se od srede 17. stoletja navedbe o zasedanjih županske pravde izgubijo, omembe uradovanja sodnika ali kancelarja v »burgu« pa se v drugi polovici 17. stoletja razredčijo in naposled umanjajo: zadnjo omembo

kancelarjevega doma smo zasledili leta 1666, še leta 1674 pa je omenjen dom grofa Rajmunda Thurna v »burgu«. Zato je prav mogoče, da sta se spremenila način delovanja administracije in z njo namembnost stavbe.

Do večje urbanistične spremembe je v Devinu prišlo na prehodu iz 16. v 17. stoletje. Leta 1573 je bil v burgu pred vrati manjši vrt, ograjen z zidom, ki je pripadal gradu.⁷⁵ Glede na njegovo lokacijo blizu vhoda v naselje si lahko predstavljamo, da sta bila cerkva (1591) in mali samostan (1601–1607) zgrajena na tem mestu in da je samostanski vrt zajel, kar je ostalo od tega zemljišča. Vsaj enkrat je v samostanu zasedala tudi županska pravda (*in borgo di Duino nel reverendo convento di S. Spirito alla presenza delli honorandi decani*, 1653).⁷⁶ V Devinu so imeli tudi gostilno: leta 1635 se Ivan Samplič omenja kot tisti, ki upravlja gostilno tu v burgu v hiši Špicapiera.⁷⁷

Glavarjeva hiša s kancelarijo, cerkev, samostan, stolp in gostilna so bili javni prostori, ki jih je premogetel sicer majhen kraj petnajstih hiš. A na neki način je bil Devin kot celota kraj javnega pomena. Enkrat je bilo poročstvo za izpustitev obtoženca javno in pred pričami sklenjeno pod pergolo Mihaela Kupca v naselju Devin (*sub pergula Michaelis Cupez in vico Duini*, 1605).⁷⁸ Neka pogodba je bila leta 1608 sklenjena pred hišo Jožefa Mervica »pod murvo«, druga pa »pred vrati« v naselje.⁷⁹ Primerov je sicer več.

⁷⁵ AST, ATTA, š. 242.1, fasc. 1 in fasc. 2.

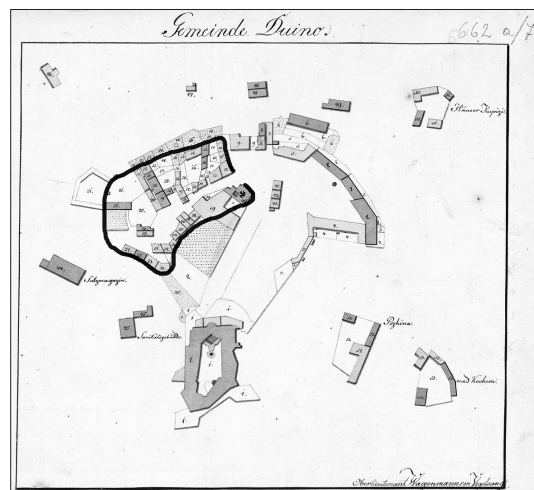
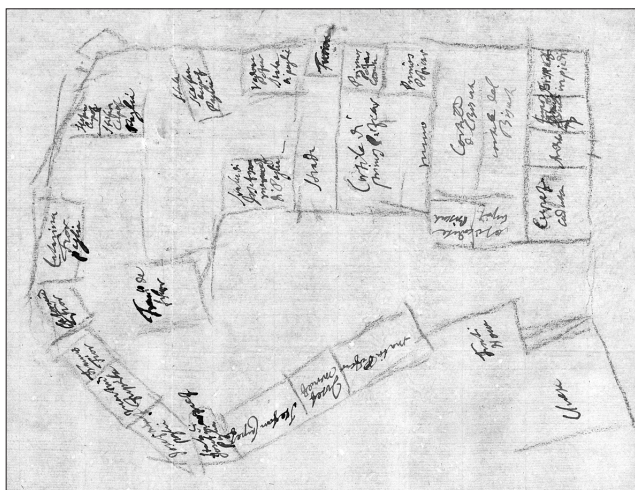
⁷⁶ AST, ATTA, š. 161.1, fasc. 9.

⁷⁷ AST, ATTA, š. 200.1, fasc. 52.

⁷⁸ AST, ATTA, š. 200/1, fasc. 7, f. 13v.

⁷⁹ AST, ATTA, š. 195.1.1, fasc. 1.

⁷⁴ AST, ATTA, š. 195.1.1, fasc. 2; š. 196.1, fasc. 3.

Slika 6 a in b. Primerjava tlorisov starega jedra Devina s konca 17. stoletja in iz franciscejskega katastra okoli leta 1820 (AST, FK, Devin, m. 662 a 07).

Pričujoči prispevek k zgodovini starega jedra Devina bomo sklenili s primerjavo njegove urbanistične zasnove s konca 17. stoletja s tisto, ki jo kraj izkazuje več kot sto let kasneje na kartah franciscejskega katastra z začetka 19. stoletja. Ta primerjava nam omogoča tudi umestitev devinskega »burga« ob tamkajšnji grad. Vzorec naselbine se je v tem času v celoti ohranil, opaziti je mogoče celo stavbe z enakim tlorisom na istem mestu, razpoznavna so tudi dvorišča iz 17. stoletja, na katerih je medtem nastalo nekaj novih stavb, ulica in notranji trg (slika 6). Tako je mogoče v celotnem obdobju novega veka ugotoviti jasno kontinuiteto v urbanistični zasnovi starega jedra Devina, ki sega vsaj od sredine 16. stoletja (utrjeni »burg«, ki ga Tržačani ne zmorejo zavzeti), prek sprememb na prehodu v 17. stoletje (izgradnja cerkve in samostana) pa vse do stanja okoli leta 1690 in prikaza iz časa okoli leta 1820.

Izkazana novoveška kontinuiteta je zanimiva tudi zato, ker arheološke raziskave pričajo o naseljenosti obzidanega območja (novega) devinskega gradu in »burga« že v predzgodovini in antiki.⁸⁰ To dejstvo in morda še bolj sorodnosti v zgodnjem novem veku naselbinski vzorec Devina, če se omejimo na območje Krasa, še najbolj povezujejo s Štanjelom, ki so mu rekli »tabor«. Utrjeni značaj devinskega naselja ustreza tudi interpretaciji Krasa kot »utrjenega podeželja«, in sicer prav zaradi številnih raznovrstnih »taborov«.⁸¹

Pri nadaljnji interpretaciji urbanistične zasnove starega jedra Devina, katere izhodišče je lahko pričujoči prispevek, bo vsekakor treba upoštevati tako lokalni kot nekoliko širši kontekst. Na lokalni ravni je relevantna tako navezava s Štivanom, kjer so izpričani najstarejši srednjeveški cerkveni in drugi objekti, kakor tudi obstoj najprej »starega«, srednjeveškega

devinskega gradu na pečini nad morjem (slika 1) in šele nato »novega« gradu (slika 2), ki je bil zgrajen v 15. ter nadgrajen v 16. stoletju in kasneje. Ob njem je v novem veku stalo staro jedro Devina. Za primerjavo in umestitev v nekoliko širši kontekst pa je smotrno pritegniti različne taborske, tržne in mestne naselbine na Primorskem in drugje na Slovenskem⁸² ter utrjena naselja v bližnji Furlaniji, znana pod imenom »čenta« (*centa*),⁸³ ki ga je mogoče prevesti kot obzidje ali ograjen, obzidan kraj. »To so bile obrambne ograde, sestavljene iz neprekinjenega niza zidanih stavb, postavljenih v približno krožni obliki okoli cerkve, včasih še dodatno zaščitene z zunanjim jarkom.«⁸⁴ Taka struktura precej ustreza tlorisu in urbanistični zasnovi starega jedra Devina, kakršnega smo spoznali. Po drugi strani pa tako v Devinu kot v Štanjelu cerkev stoji ob vhodu v naselje in ne v njegovi sredi. O sorodnosti obeh naselbinskih vzorcev (tabor in čenta) v očeh sodobnikov nam priča dejstvo, da so v virih z začetka novega veka na območju Goriških brd utrjena naselja opredeljena z obema izrazoma. Tako že leta 1512 zasledimo navedbo lokacije *v Brdih zunaj in pri vratih tabora Šmartno (in Collibus extra et apud portam taborri Sancti Martini)*,⁸⁵ stoletje kasneje (1605) pa se omenja prebivalec čente Neblo (*de Centa Nebula*).⁸⁶ Viri in literatura iz zgodnjega novega veka, ki smo jih tu pritegnili v obravnavo, pa Devin opredeljujejo z izrazi *burgo*, *suburbium*, *borgo*, *vicus* in »mesto«.

⁸² Fister, *Arhitektura*; Golec, Nastanek in razvoj; Golec, Meščanska naselja Vipavske.

⁸³ Degrassi, *Storie di case, castelli*, str. 165–167.

⁸⁴ Prav tam, str. 165.

⁸⁵ Höfler, *Gradivo za historično topografijo*, str. 107, ki povzema po Kos, Iz arhiva grofa Attems.

⁸⁶ *Die 30. m. is Martij 1605 /.../ Agnili Vid. Q. Martini /.../ de Centa Nebula*, Muzej Dobrovo, razstavljeni dokument (leta 2002), inv. št. KZD 77.

⁸⁰ Auriemma, Karinja, *Terre di mare*.

⁸¹ Panjek, *Kulturna krajina in okolje*, str. 57.

Malokateri kraj na Primorskem s tolikšno pomensko gostoto je bil deležen tako skromne pozornosti v slovenski zgodovini kot Devin in Štivan. Za zaključek je v času obeleževanja obletnic, povezanih s prvo svetovno vojno, smiselno opozoriti na prepozno prezrt vidik, na razdejanje in uničenje stavbne, krajinske in tudi nesnovne kulturne dediščine ter posledično na trajno škodo, ki jo je ta vojna povzročila na Krasu in nasploh v zahodnem slovenskem prostoru – tudi v Devinu in Štivanu.

VIRI IN LITERATURA

ARHIVSKI VIRI

Muzej Dobrovo, inv. št. KZD 77

AST – Archivio di Stato di Trieste (Državni arhiv v Trstu)

ATTA – Archivio Torre-Tasso Antico
FK – Catasto Franceschino

ASV – Archivio di Stato di Venezia (Državni arhiv v Benetkah)

Rettori – Senato, Dispacci dei Rettori

LITERATURA

Antonini, Prospero: *Il Friuli Orientale*. Milano: F. Vallardi, 1865.

Auriemma, Rita in Snježana Karinja (ur.): *Terre di mare. L'archeologia dei paesaggi costieri e le variazioni climatiche*. Trst: Università degli Studi di Trieste, Pomorski muzej Sergej Mašera Piran, 2002.

Beguš, Ines in Katja Virloget Hrobat in Aleksander Panjek: *Med kamenjem. Snovna in nesnovna krajina Krasa*. Trieste: Provincia di Trieste, 2015.

Camassi, Romano in Carlos Hector Caracciolo in Viviana Castelli in Dario Slejko: The 1511 Eastern Alps earthquakes: a critical update and comparison of existing macroseismic datasets. *Journal of Seismology*, 15, 2010, št. 2, str. 191–213.

Cavazza, Silvano: L'esperienza dell'Austria Interna (1564–1619). *Divus Maximilianus. Una contea per i goriziani, 1500–1619* (ur. Silvano Cavazza). Gorizia: Edizioni della Laguna, 2001, str. 183–195.

Degrassi, Donata: *Storie di case, castelli, città nel Friuli Venezia Giulia. Luoghi storici e dinamiche del territorio dalla preistoria alla Grande Guerra*. Gorizia: LEG, 2002.

Della Bona, G. D.: Osservazioni ed aggiunte di G. D. Della Bona sopra alcuni passi dell'Istoria della Contea di Gorizia di Carlo Morelli di Schönfeld. *Istoria della contea di Gorizia*, IV (Carlo Morelli). Gorizia: Laguna, 2003 (1855–1856).

Edelmayer, Friedrich: Pietro Strassoldo, cavale-

re della contea di Gorizia al servizio della Casa d'Austria. *Divus Maximilianus. Una contea per i goriziani, 1500–1619* (ur. Silvano Cavazza). Gorizia: Edizioni della Laguna, 2001, str. 252–254.

Fister, Peter: *Arhitektura slovenskih protiturških tabarov*. Ljubljana: Slovenska matica, 1975.

Gestrin, Ferdo: *Trgovina slovenskega zaledja s primorskimi mesti od XIII. do konca XVI. stoletja*. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 1965.

Golec, Boris: Meščanska naselja Vipavske in njihove posebnosti do konca fevdalne dobe. *Kronika*, 55, 2007, št. 2, str. 201–230.

Golec, Boris: Nastanek in razvoj slovenskih meščanskih naselij – naslednikov protiturškega tabora (prvi del). *Zgodovinski časopis*, 54, 2000, št. 3, str. 369–393.

Höfler, Janez: *Gradivo za historično topografijo predjožefinskih župnij na Slovenskem. Primorska: Oglejski patriarhat, Goriška nadškofija, Tržaška škofija*. Nova Gorica: Goriški muzej, 2001.

Kos, Milko: Kmet na Krasu pred pet sto leti. *Razgledi. Mesečnik za umetnost in znanost*, VII. Trst: Založništvo tržaškega tiska, 1952, str. 226–237.

Kos, Milko: *Iz arhiva grofa Attems v Podgori. Izveštja muzejskega društva za Kranjsko*, 12, 1902, št. 106.

Kos, Milko: *Srednjeveški urbarji za Slovenijo*. Zv. 3, *Urbarni Slovenskega Primorja*, 2. del. Ljubljana: Akademija znanosti in umetnosti, 1954.

Makuc, Neva: O banditizmu in nasilju ob habsburško-beneški meji v Furlaniji in na Goriškem (17. stoletje). *Upor, nasilje in preživetje. Slovenski in evropski primeri iz srednjega in novega veka* (ur. Furio Bianco in Aleksander Panjek). Koper: Založba Univerze na Primorskem, 2015.

Marsich, Angelo: Spogli di notizie attinenti a Trieste, Gorizia e l'Istria, Documento anni 1508–1510. *Archeografo triestino*, II, 1876–1877, št. IV, str. 318–332.

Moissesso, Faustino: *Historia della ultima guerra nel Friuli*. Venezia: Ti. Baressi, 1623.

Morelli, Carlo: *Istoria della Contea di Gorizia*, I–IV. Gorizia: Edizioni Laguna, 2003 (1855–1856).

Nared, Andrej: Seznam »deželnih sovražnikov« iz okoli 1440 in podoba fajde iz prve roke. *Zgodovinski časopis*, 56, 2002, št. 3–4, str. 327–344.

Panjek, Aleksander in Dragica Čec: »Homo staturae altae, barbae nigrae, vestitus pelliceo«. Sum o kmečkem upor na Krasu leta 1635. *Upor, nasilje in preživetje. Slovenski in evropski primeri iz srednjega in novega veka* (ur. Furio Bianco in Aleksander Panjek). Koper: Založba Univerze na Primorskem, 2015.

Panjek, Aleksander: Fevdalna renta in agrarno gospodarstvo na Krasu na podlagi cenitev gospodstev (1615–1637). *Acta Histriae*, 12, 2004, št. 2, str. 1–72.

Panjek, Aleksander: Kdo je tretja stranka v tej mačji godbi? Posredniki med vdovcem in fantovščino v Štivanu pri Devinu leta 1651. *Acta Histriae*, 22, 2014, št. 2, str. 379–390.

Panjek, Aleksander: *Krvavi poljub svobode. Upor na galeji Loredani in beg galjotov na Kras leta 1605*. Koper: Založba Univerze na Primorskem, 2015.

Panjek, Aleksander: *Kulturna krajina in okolje Krasa. O rabi naravnih virov v novem veku*. Koper: Založba Univerze na Primorskem, 2015.

Panjek, Aleksander: *Terra di confine. Agricoltura e traffici tra le Alpi e l'Adriatico: la contea di Gorizia nel Seicento*. Gorizia: Edizioni Laguna, 2002.

Panjek, Aleksander: *Vzhodno od Benetk, slovenski obmejni prostor. Gospodarstvo, družba, prebivalstvo in naravni viri v zgodnjem novem veku*. Koper: Univerzitetna založba Annales, 2015.

Pavlin, Vojko: Gospodstvo Renče in Hoferjevi renški urbarji 16. stoletja. *Kronika*, 51, 2003, št. 51, str. 229–248.

Pichler, Rodolfo: *Il Castello di Duino*. Trento: Tip. Seiser, 1882.

Ribarič, Vladimir: *Potresi v Sloveniji. Ob stoti obletnici velikega ljubljanskega potresa*. Ljubljana: Slovenska matica, 1994.

Rith di Colenberg, Biagio: *Commentari della guerra moderna passata nel Friuli e ne' confini dell'Istria e di Dalmazia*. Trieste: Tip. Turrini, 1629.

Rutar, Simon: *Poknežena grofija Goriška in Gradiščanska. Prirodnoznanstveni, statistični in kulturni opis*. Ljubljana: Matica Slovenska, 1892.

Rutar, Simon: *Poknežena grofija Goriška in Gradiščanska. Zgodovinski opis*. Ljubljana: Matica Slovenska, 1893.

Scott, James C.: *Domination and the Arts of Resistance. Hidden Transcripts*. New Haven – London: Yale University Press, 1990.

Šmitek, Zmago: *Mitološko izročilo Slovencev. Svetinje preteklosti*. Ljubljana: Študentska založba, 2004.

Štih, Peter in Vasko Simoniti: *Na stičišču svetov. Slovenska zgodovina od prazgodovinskih kultur do konca 18. stoletja*. Ljubljana: Modrijan, 2009.

Štih, Peter: *Goriški grofje ter njihovi ministeriali in militi v Istri in na Kranjskem* (Razprave Filozofske fakultete). Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, 1994.

Štih, Peter: *Srednjeveške goriške študije. Prispevki za zgodovino Gorice, Goriške in goriških grofov*. Nova Gorica: Goriški muzej, grad Kromberk, 2002.

Valvasor, Johann Weichard: *Die Ehre des Herzogtums Crain*. Laibach, 1689.

Volpi Lisjak, Bruno: *Tržaško morje: kraška obala, mesto in vasi. Prezrti del zgodovine Slovencev*. Koper: Libris, 2010.

Zadel, Nives: »Ano črešnjo jo je ubil«! Ženske kot žrtve in storilke kaznivih dejanj na Krasu v 17. stoletju. *Upor, nasilje in preživetje. Slovenski in evropski primeri iz srednjega in novega veka* (ur.

Furio Bianco in Aleksander Panjek). Koper: Založba Univerze na Primorskem, 2015.

SPLETNI VIRI

Barbano, Maria Serafina, Bellettati, Daniela, Slejko, Dario: Sources for the study of the Eastern Alps earthquakes in the turn of the 17th century. Albini, P., Moroni, A. (ur.), *Materials of CEC Project Review of Historical Seismicity in Europe*. CNR, Milano, 1994. http://emidius.mi.ingv.it/RHISE/ii_8bar/ii_8bar.html

Dizionario Biografico degli Italiani: Alasia, Gregorio. Treccani, vol. 1, 1960. [http://www.treccani.it/enciclopedia/gregorio-aliasia_\(Dizionario_Biografico\)/](http://www.treccani.it/enciclopedia/gregorio-aliasia_(Dizionario_Biografico)/) (5. julij 2015).

Furlan, Metka: Alasia da Sommaripa, Gregorio, fra (1578–1626). *Slovenska biografija*. Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, 2013. <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi126480/#novi-slovenski-biografski-leksikon> (30. junij 2015).

Jevnikar, Martin: Alasia da Sommaripa, Gregorio, fra (1578–1626). *Slovenska biografija*. Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, 2013. <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi126480/#primorski-slovenski-biografski-leksikon> (30. junij 2015).

Kidrič, Francè: Alasia da Sommaripa, Gregorio, fra (1578–1626). *Slovenska biografija*. Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, 2013. <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi126480/#slovenski-biografski-leksikon> (30. junij 2015).

R I A S S U N T O

Il centro storico di Duino in età moderna: un disegno incantato d'archivio

Il contributo trae spunto da un disegno inedito raffigurante il borgo di Duino che, se da una parte fin da un primo sguardo si propone come una fonte interessante per la storia locale e più in generale per quella degli insediamenti fortificati del Carso, dall'altra purtroppo non è datato né è direttamente correlato ad alcun documento scritto da cui desumerne la datazione e l'origine. Un aspetto particolarmente interessante del disegno, che consiste in uno schizzo della pianta del borgo con indicati i nomi dei proprietari e/o abitanti di ciascuna casa e gli altri elementi urbanistici presenti (la chiesa, la torre, il convento ecc.), è

costituito dal fatto che presso alcuni edifici è indicato che sono »caduti«, diroccati. Dopo una presentazione introduttiva del ruolo svolto da Duino e da S. Giovanni nella prima età moderna (sede della signoria e capitanato, luogo sul confine austro-veneto, sede del tribunale composto dai decani delle comunità rurali – »županska pravda«, luogo della fiera di S. Giovanni, elementi della tradizione popolare slovena), l'articolo ripercorre il processo della ricerca svolta al fine di datare e interpretare la fonte. Nella prima parte sono ripercorsi i momenti salienti che avrebbero potuto dare origine alla raffigurazione, quali guerre, terremoti, passaggi di proprietà della signoria e interventi edilizi. Nella seconda parte è invece ricostruita la composizione nominativa della popolazione di Duino tra la seconda metà del Cinquecento e la fine del Seicento, al fine di individuare corrispondenze con i nominativi riportati sul disegno. In questo modo,

sulla base delle informazioni raccolte da una notevole quantità di documenti molto diversi e frammentari (fonti contabili, carteggi amministrativi, verbali processuali e altro), il contributo fornisce una visione inedita della storia urbanistica della località insieme a diversi aspetti della storia sociale e giuridica. Pur dovendosi confrontare con una documentazione lacunosa e incontrando ripetutamente documenti rilevanti ma non datati, al punto da far pensare che il disegno sia in qualche modo »incantato«, i riscontri individuati hanno consentito di ipotizzare una datazione del disegno risalente ai primi anni '90 del Seicento e un'origine delle case »cadute« nel terremoto del 1690. In conclusione, si propone l'opportunità di interpretare la struttura urbanistica del borgo fortificato di Duino, confrontandolo con altri insediamenti comparabili presenti in Carso, nel Litorale sloveno e anche nel vicino Friuli (centa).